

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.3.79>**Д. М. Шкляр**

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ORCID ID: 0009-0005-2231-5403

## **ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИНЦИПІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ШКІДЛИВОГО КОНТЕНТУ В МЕДІА**

Актуальність статті полягає в тому, що запобігання та протидія дезінформації й шкідливому контенту в медіа є важливою умовою здорового функціонування суспільства та сталого розвитку держави. Контроль якості інформації допомагає зберігати довіру до медіапростору, формує культуру відповідального споживання новин і зменшує вплив маніпулятивних повідомлень на громадську думку. У складні періоди соціальних потрясінь або воєнних викликів це особливо важливо, адже поширення недостовірних наративів може поглиблювати страх, поляризацію та розгубленість. Натомість системна протидія дезінформації сприяє інформаційній стійкості суспільства, підтримує демократичні процеси та створює умови для зваженого діалогу й спільного усвідомлення відповідальності за майбутнє. При цьому варто відмітити, що забезпечення запобігання та протидії дезінформації та шкідливого контенту в медіа є складним та багатоаспектним процесом, в основі якого лежить система відправних начал, вихідних ідей, тобто принципів. Мета статті полягає у необхідності виділити коло та надати характеристику ключовим принципам забезпечення запобігання та протидії дезінформації та шкідливого контенту в медіа. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення поняття принципів забезпечення запобігання та протидії дезінформації та шкідливого контенту в медіа. Аргументовано, що відповідні засади найбільш доцільно поділити на три великі групи: загальноправові, галузеві та спеціальні. Узагальнено, що принципи виконують функцію своєрідного концептуального каркаса, який задає межі допустимого втручання і водночас унеможливорює довільне тлумачення загроз дезінформації. Визначено, до спеціальних принципів, які безпосередньо розкривають специфіку забезпечення запобігання та протидії дезінформації та шкідливого контенту в медіа, варто віднести: 1) принцип розмежування контенту та наміру, який передбачає, що оцінка інформації не може обмежуватися аналізом окремого повідомлення поза контекстом його створення та поширення, адже один і той самий за формою контент може мати різну правову й соціальну природу залежно від цілей, системності, координованості та джерел його розповсюдження; 2) принцип випереджального регулювання наративів, котрий спрямований на усвідомлення того, що найбільшу шкоду завдають не поодинокі фейки, а стійкі інформаційні конструкції, які поступово та систематично формують викривлену картину реальності; 3) принцип врахування вторинної шкоди від дезінформації та шкідливого контенту, який полягає в необхідності врахування побічних наслідків заходів протидії цим явищам. До прикладу, надмірно жорсткі або непродумані втручання можуть призводити до зворотного ефекту, зокрема, посилення інтересу до забороненого контенту, радикалізації аудиторії або зниження довіри до інституцій; 4) принцип доказовості. Вказаний принцип передбачає, що віднесення інформації до дезінформаційної або шкідливої інформації має здійснюватися на основі чітких, формалізованих і відтворюваних критеріїв.

**Ключові слова:** принципи, принципи права, забезпечення, запобігання, протидія, дезінформація, шкідливий контент.

**Актуальність теми.** Запобігання та протидія дезінформації й шкідливому контенту в медіа є важливою умовою здорового функціонування суспільства та сталого розвитку держави. Контроль якості інформації допомагає зберігати довіру до медіапростору, формує культуру відповідального споживання новин і зменшує вплив маніпулятивних повідомлень на громадську думку. У складні періоди соціальних потрясінь або воєнних викликів це особливо важливо, адже поширення недостовірних наративів може поглиблювати страх, поляризацію та розгубленість. Натомість системна протидія дезінформації сприяє інформаційній стійкості суспільства, підтримує демократичні процеси та створює умови для зваженого діалогу й спільного усвідомлення відповідальності за майбутнє. При цьому варто відмітити, що забезпечення запобігання та протидії дезінформації та шкідливого контенту в медіа є складним та багатоаспектним процесом, в основі якого лежить система відправних начал, вихідних ідей, тобто принципів.

**Стан дослідження.** Окремі проблемні аспекти, присвячені забезпеченню запобігання та протидії дезінформації та шкідливого контенту в медіа, у своїх наукових працях розглядали: С.В. Адамчук, К.А. Дубняк, В.М. Гаращук, В.Т. Кравець, Ю.О. Лецер, К.С. Кузьменкова, М.М. Шевченко, Р.М. Шевчук та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання характеристики принципів забезпечення запобігання та протидії дезінформації та шкідливого контенту в медіа.

**Саме тому метою статті є:** виділити коло та надати характеристику ключовим принципам забезпечення запобігання та протидії дезінформації та шкідливого контенту в медіа.

**Виклад основного матеріалу.** Принцип, акцентує увагу О.Є. Гаршина, має універсальний характер, адже будь-яка сфера буття володіє вихідними положеннями, які є її невід'ємною складовою. Він є тією категорією, через яку ведеться пізнання сутності будь-якого феномену. Це відбувається за рахунок синтезу світо-

вого досвіду, узагальнення, в результаті чого відбувається звільнення від конкретного та часткового. Саме узагальнення дозволяє вивільнити загальні принципи з хаосу явищ, які їх затемнюють, уніфікувати й у «єдиній формулі» ототожнювати безліч різноманітних речей і подій. Базуючись на узагальненні, принцип здатний не тільки відображати рівень того, що було досягнуто, але й давати певний поштовх для проведення подальших пізнавальних дій, оскільки, як відомо, «без узагальнення не може бути пізнання». Проте, у принципах відображаються лише найбільш важливі узагальнення. В їх основу покладені встановлені закономірності, тобто положення, які вже підтверджені історією розвитку та відображають об'єктивну реальність [1, с. 284–285].

М. Д. Бойко доводить, що принципи – це керівні ідеї, які мають важливе значення для ефективного функціонування всієї системи норм цієї галузі права. За допомогою принципів не тільки формулюється сучасний державний підхід до правового регулювання сфери соціального забезпечення, а й визначається суть майбутніх правових норм. Принципи – це ідеї, виражені у формі правової норми. Це означає, що принципи є правовими приписами, причому приписами обов'язковими [2, с. 54]. А.А. Пухтецька, зазначає, що слово «принцип» в європейських країнах почало вживатися ще з часів середньовіччя, беручи своє коріння від давньофранцузького слова «*principe*» та латинського «*principium*», які, у свою чергу, походять від латинського «*princeps*», що означає лідер, імператор. До основних характеристик зазначеного терміну автор відносить: 1) принцип як основоположна правда (істина), закон, доктрина або припущення, що об'єднує принцип як загальне правило або стандарт, та принцип як сукупність моральних та етичних стандартів; 2) принцип як визначена наперед політика або спосіб дії; 3) принцип як основа або необхідна якісна складова або елемент, що визначає внутрішню природу або окремі характеристики поведінки; 4) принцип як правило або закон, що стосується функціонування природних феноменів або механічних

процесів [3, с.11]. У наведеному підході А. А. Пухтецької простежується ґрунтовне розкриття етимологічного походження поняття «принцип» і його класичного розуміння, однак така інтерпретація не є вичерпною з огляду на сучасне наукове та правове розуміння цього терміна. Передусім авторка фактично не враховує регулятивну та методологічну функцію принципу як інструменту впорядкування діяльності у складних соціальних системах. Принцип у сучасному праві та публічному управлінні виконує не лише роль абстрактної істини чи певної ідеї, а й слугує орієнтиром для тлумачення норм, заповнення прогалів у праві та узгодження суперечливих положень законодавства, що виходить за межі наведених характеристик. Крім того, поза увагою залишається характеристика принципу як нормативного критерію оцінювання правомірності рішень і поведінки представників органів публічної адміністрації та громадян. У сучасному дискурсі, принципи застосовуються не тільки як вихідні ідеї, а як мірило відповідності конкретних дій чи правозастосовних актів базовим цінностям правової системи. Саме ця оціночна функція дозволяє принципам відігравати роль інструментів контролю та обмеження дискреції влади, чого авторка прямо не фіксує.

Цікавою є позиція О.М. Рудневої, яка пише, що принципи – це головні чинники, що визначають найважливіші структурні зв'язки у предметі, методі, механізмі правового регулювання всередині правової системи й поза нею (зв'язки із соціальним середовищем), які отримують офіційне і навіть неофіційне відображення у праві. «Як регулятори суспільних відносин, вони мають також і загальну цілеспрямованість, бо багато в чому визначають перспективи розвитку не тільки права, а й суспільства, держави і тим самим сприяють усуненню прогалів або ж інших недоліків чинного законодавства», – зауважує авторка спираючись на дослідження розуміння принципів в юридичних джерелах [4, с.75].

В.В. Молдован досить розгорнуто підходить до визначення поняття «принципи права», зазначаючи, що це основні ідеї, вихідні положення, які закріплені в законі, мають загальну значущість, вищу

імперативність (веління) і відображають суттєві положення права. Вони впливають на весь процес підготовки нормативно-правових актів, їх видання, встановлення гарантій дотримання правових вимог. Вони є основним критерієм для правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності державних органів. Від рівня їх дотримання залежить стабільність та ефективність правової системи [5]. Науковець підкреслює, що принципи права об'єктивно зумовлені економічним, соціальним, політичним ладом суспільства, що існує в певній країні, соціальною природою держави і права, характером пануючого політичного і державного режиму, основними принципами побудови і функціонування політичної системи певного суспільства [5].

Таким чином, проведений вище аналіз дає змогу дійти до висновку, що принципи забезпечення запобігання та протидії дезінформації та шкідливому контенту в медіа – це система базових, нормативно та історично обумовлених та обґрунтованих засад, вихідних ідей, які визначають зміст та напрями діяльності державних органів, суб'єктів медіа сфери, цифрових платформ та інших учасників інформаційних відносин, яка спрямована на виявлення, обмеження поширення та мінімізацію впливу недостовірної, маніпулятивної або суспільно небезпечної інформації, з одночасним гарантуванням свободи слова, дотриманням прав людини та прозорості діяльності державних інституцій.

Варто відзначити, що в науковій літературі фактично відсутній підхід щодо визначення переліку відповідних принципів. Лише в Законі України «Про медіа» окреслюються загальні засади функціонування досліджуваної сфери. Зокрема, у цьому документі закріплено, що діяльність у сфері медіа ґрунтується на принципах свободи вираження поглядів і переконань, свободи поширення, обміну та отримання інформації, свободи діяльності суб'єктів у сфері медіа, у тому числі вільного визначення змісту інформації, свободи господарської діяльності у сфері медіа, гарантованості права на інформацію, відкритості та доступності інформації, достовірності і повноти інформації,

правомірності одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, захищеності особи від втручання в її особисте та сімейне життя [6]. Будь-які обмеження зазначених свобод, у тому числі при прийнятті державними органами, органами місцевого самоврядування рішень, які забороняють або обмежують розповсюдження будь-якого медіа на території України, рішень про зупинення, анулювання або відмову у видачі ліцензій, про відмову у реєстрації суб'єкта у сфері медіа, можуть бути встановлені та застосовані лише на підставі закону, якщо це є необхідним у демократичному суспільстві, а відповідне обмеження є пропорційним (ненадмірним) щодо поставленої мети. Обмеження зазначених свобод може здійснюватися лише в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. При впровадженні обмежень у сфері медіа державні органи, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи застосовують практику Європейського суду з прав людини як джерело права [6].

Що ж стосується принципів забезпечення запобігання та протидії дезінформації та шкідливому контенту в медіа, то їх, на нашу думку, найбільш доцільно поділити на три групи: 1) загальноправові (верховенство права та законність; ефективність і результативність, доцільність; відповідальність, науковість; 2) галузеві, які складають основу для функціонування медіа сфери; та 3) спеціальні, що безпосередньо пов'язані із запобіганням та протидією дезінформації та шкідливого контенту в медіа.

Ми не будемо вдаватися у характеристику загальноправових принципів, а звернемо увагу на дві останні групи. Тож, розглянемо принципи галузеві, тобто властиві для медіа сфери. Як вбачається, їх перелік, закріплений у статті 4 ЗУ «Про медіа» не повний. Зокрема, він не враховує такі загальноєвропейські принципи,

як: соціальна відповідальність журналіста; професійна чесність журналіста; повага до суспільних інтересів; повага до універсальних цінностей та різноманітності культур; сприяння новому світовому інформаційно-комунікаційному порядку. Окрім зазначених засад, до переліку загальних принципів діяльності медіа доцільно додати:

- принцип політичної нейтральності, відповідно до якого медіа у своїй діяльності мають утримуватися від підтримки або просування інтересів окремих політичних партій, рухів, кандидатів чи посадових осіб. Дотримання цього принципу є необхідною умовою для формування довіри аудиторії та забезпечення об'єктивного інформування суспільства;

- принцип ідеологічного та світоглядного плюралізму, котрий полягає у визнанні та представленні в медіа різноманітних поглядів, переконань і позицій, які існують у суспільстві. Його реалізація сприяє формуванню відкритого публічного простору, де різні соціальні групи можуть бути почутими, а аудиторія отримує можливість самостійно формувати власні висновки. Окрім того, плюралізм зменшує небезпеку домінування однієї ідеології чи наративу, що часто є характерною ознакою дезінформаційних кампаній. Водночас цей принцип не означає безумовного надання слова будь-яким позиціям, а передбачає відповідальну редакційну політику, засновану на фактичності, суспільній значущості та повазі до прав людини;

- принцип недопущення зловживання свободою слова. У сфері медіа це означає обов'язок запобігати поширенню завідомо неправдивих відомостей, мови ворожнечі, закликів до насильства або контенту, що підриває громадську безпеку й демократичні цінності;

- принцип рівності доступу до медіа ресурсів, який передбачає, що різні соціальні групи, організації та окремі особи повинні мати недискримінаційні можливості для доступу до інформації та використання медіа як каналу комунікації. У контексті запобігання дезінформації цей принцип сприяє зменшенню інформаційної нерівності, яка може бути використана

для маніпуляцій і поширення однобоких або викривлених повідомлень.

Що ж стосується спеціальних принципів, які безпосередньо розкривають специфіку забезпечення запобігання та протидії дезінформації та шкідливого контенту в медіа, то до таких варто віднести:

1) принцип розмежування контенту та наміру, який передбачає, що оцінка інформації не може обмежуватися аналізом окремого повідомлення поза контекстом його створення та поширення, адже один і той самий за формою контент може мати різну правову й соціальну природу залежно від цілей, системності, координованості та джерел його розповсюдження;

2) принцип випереджального регулювання наративів, котрий спрямований на усвідомлення того, що найбільшу шкоду завдають не поодинокі фейки, а стійкі інформаційні конструкції, які поступово та систематично формують викривлену картину реальності;

3) принцип врахування вторинної шкоди від дезінформації та шкідливого контенту, який полягає в необхідності врахування побічних наслідків заходів протидії цим явищам. До прикладу, надмірно жорсткі або непродумані втручання можуть призводити до зворотного ефекту, зокрема, посилення інтересу до забороненого контенту, радикалізації аудиторії або зниження довіри до інституцій;

4) принцип доказовості. Вказаний принцип передбачає, що віднесення інформації до дезінформаційної або шкідливої інформації має здійснюватися на основі чітких, формалізованих і відтворюваних критеріїв. Рішення, ухвалені без належної доказової бази, перетворюють протидію дезінформації на суб'єктивний або політизований процес і підривають її легітимність у суспільстві.

**Висновки.** Підбиваючи підсумок представлено наукового дослідження слід узагальнити, що саме вказані вище принципи найбільш доцільно закріпити та належним чином розкрити на законодавчому рівні. Зазначене, перш за все, обумовлено тим, що ця сфера перебуває на перетині свободи вираження поглядів, права на інформацію та інтересів національної і суспільної безпеки. За відсутності чітко сформульованих принципів будь-яке втручання держави або інших уповноважених суб'єктів у медіа середовище ризикує набути ситуативного, вибіркового або політично вмотивованого характеру, що підриває легітимність регулювання та довіру до нього з боку суспільства. А відтак, принципи виконують функцію своєрідного концептуального каркаса, який задає межі допустимого втручання і водночас унеможливорює довільне тлумачення загроз дезінформації.

#### Список використаної літератури:

1. Гаршина О. Є. Принцип як наукова категорія. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 282–289.
2. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. Київ : Олан, 2004. 312 с.
3. Пухтецька А. А. Європейські принципи адміністративного права та їх запровадження в законодавстві України : дис ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ : Б.в., 2009. 214 с.
4. Руднева О. М. Гендерна рівність у праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2002. 178 с.
5. Молдован В. В., Чулінда Л. І. Правознавство: навчальний посібник. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 184 с.
6. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20/conv#Text>

#### **Shkliar D. M. To the characteristics of the principles of ensuring the prevention and counteraction of disinformation and harmful content in the media**

*The relevance of the article lies in the fact that preventing and countering disinformation and harmful content in the media is an important condition for the healthy functioning of society and sustainable development of the state. Information quality control helps maintain trust in the media space, forms a culture of responsible news consumption and reduces the impact of manipulative messages on public opinion. This is especially important in difficult periods of social upheaval or military challenges, as the spread of unreliable narratives can deepen fear, polarization and confusion. In turn, systematic counteraction to disinformation contributes to the information stability of society, supports democratic processes and*

*creates conditions for a balanced dialogue and a shared awareness of responsibility for the future. It is worth noting that ensuring the prevention and counteraction of disinformation and harmful content in the media is a complex and multifaceted process, based on a system of starting points, initial ideas, i.e. principles. The purpose of the article is to identify the need to identify a circle and characterize the key principles for ensuring the prevention and counteraction of disinformation and harmful content in the media. The article, based on the analysis of the scientific views of scientists, proposes the author's definition of the concept of the principles of ensuring the prevention and counteraction of disinformation and harmful content in the media. It is argued that the relevant principles are most expedient to divide into three large groups: general legal, sectoral and special. It is generalized that the principles perform the function of a kind of conceptual framework that sets the boundaries of permissible intervention and at the same time makes it impossible to arbitrary interpret the threats of disinformation. It was determined that the following special principles that directly reveal the specifics of ensuring the prevention and counteraction of disinformation and harmful content in the media should be included: 1) the principle of distinguishing content and intent, which provides that the assessment of information cannot be limited to the analysis of a separate message outside the context of its creation and dissemination, because the same content in form can have a different legal and social nature depending on the goals, systematicity, coordination and sources of its dissemination; 2) the principle of proactive regulation of narratives, which is aimed at realizing that the greatest harm is caused not by isolated fakes, but by stable information constructions that gradually and systematically form a distorted picture of reality; 3) the principle of taking into account secondary harm from disinformation and harmful content, which consists in the need to take into account the side effects of measures to counter these phenomena. For example, overly harsh or ill-considered interventions can lead to the opposite effect, in particular, increasing interest in prohibited content, radicalizing the audience, or reducing trust in institutions; 4) the principle of evidence. This principle implies that the classification of information as disinformation or harmful information should be based on clear, formalized, and reproducible criteria.*

**Key words:** principles, principles of law, ensuring, prevention, counteraction, disinformation, harmful content.